

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
ЦЕНТР ДОСКОНАЛОСТІ ЖАНА МОНЕ**

**TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV
INSTITUTE OF INTERNATIONAL RELATIONS
JEAN MONNET CENTRE OF EXCELLENCE**

МАТЕРІАЛИ

міжнародної науково-практичної конференції

**«ПРИНЦИПОВИЙ ПРАГМАТИЗМ» ЄС – НАСЛІДКИ
ДЛЯ СХІДНОЇ ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ:
ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ, ПРАВОВІ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ»
21-22 травня 2021 року, м. Київ**

PROCEEDINGS

of the International Scientific Conference

**'THE EU PRINCIPLED PRAGMATISM: CONSEQUENCES
FOR EASTERN AND SOUTH-EASTERN EUROPE:
POLITICAL, ECONOMIC, LEGAL AND COMMUNICATION ASPECTS'
21-22 May 2021, Kyiv**

КИЇВ - 2021

ВІД ЕКОНОМІЧНОГО ПОПУЛІЗМУ ДО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАГМАТИЗМУ: СУЧАСНА ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

Панченко В.Г.,

доктор економічних наук,
директор Аналітичного центру економіко-правових досліджень та
прогнозування Федерації роботодавців

З середини 2000-х років платформи основних політичних партій і в розвинутих, і у країнах із ринком, що розвивається, дедалі більше наголошують на політиці, що фокусується на національному суверенітеті, відкидає багатосторонність і прагне просунути національні інтереси за рахунок зовнішніх. Таку політику дедалі частіше називають популістською. Політологи у своїх спробах надати популізму чітке визначення наражаються на небезпеку виявитись упередженими, адже протиставляють його мейнстримним трактуванням змісту міжнародної політики, зокрема її економічної складової. Вважається, що популістська політика зародилась у США у XIX столітті, а в Західній Європі проявилася в 1970-х роках, і її не можна обмежити належністю до правих, лівих чи центристів, адже популізм — не ідеологія, а політична логіка чи спосіб мислення про політику.

Ліві популісти пропонують так звану політику низів і середнього прошарку, тобто вони борються за народ, протиставляючи його еліті чи істеблішменту. Для правих популістів еліта, яка потурає іммігрантам, є ворогом народу. Відтак якщо ліві популісти протиставляють інтереси народу й еліті, то праві передбачають наявність іншого тригера протистояння, який за походженням може бути ендегенним (внутрішні «руйнівні» сили й елементи) чи екзогенним (терористи, іммігранти та ін.). Лівий популізм відрізняється від соціал-демократичних рухів відсутністю в ньому імперативного запиту на повалення капіталізму, але суттю своєї політики він вважає фундаментальне протистояння між народом та елітою. Правий популізм водночас відрізняється від авторитарного консерватизму, спрямованого на повалення демократії, і консерватизму як такого, що ототожнює себе з діловими колами. Ідентифікувати групу виборців популістів складно, так само, як популізм уникає чітких визначень «народу» й «еліти», між якими визнано наявність непоборного конфлікту та претензій. Мінімальна заробітна платня, медичне страхування й пенсійне забезпечення найчастіше становлять риторику популістів. Будь-які закиди мають ризик бути названі популістськими, якщо їх утілення в життя не видається реалістичним. Запит на популістські партії зростає в міру загострення політичної кризи, яка характеризується усвідомленням людьми того факту, що наявні політичні норми й інституційні правила гри не задовольняють потреб безпеки народу та його впевненості в

завтрашньому дні. Отож популістські лідери як до своїх гасел вдаються до висловлення страхів і занепокоєння населення, а також проголошення способів боротьби з ними.

Фундаментальний консенсус щодо ролі уряду в економіці й міжнародній політиці похитнувся. Тригерів цього було чимало: глобальна фінансова криза 2008–2009 року; викривлення торгівлі внаслідок спроб урядів урегулювати дефіцит платіжного балансу, торгового зокрема; міграційна криза в ЄС; демографічна криза з усіма наслідками впливу старіння населення на макроекономічну ситуацію та, зокрема, бюджетний дефіцит, які актуалізували зменшення соціальних витрат; спад світової торгівлі й цінові флуктуації на ринку нафти; пандемія COVID-19 з усіма побічними ефектами.

Реіндустріалізація, підвищення мит і квот у міжнародній торговельній політиці, відокремлення комерційної діяльності банків від інвестиційної, націоналізація проблемних банків, відмова від зменшення соціальних витрат і приватизації соціальних послуг, забезпечення однакового доступу до охорони здоров'я незалежно від доходу чи місця проживання — це стандартні для популістського меню заклики. Відкриті кордони, що стимулюють перенесення виробництв з усіма наслідками для ринку праці, й диктатура ринку фактично визнавали за ціль, яку необхідно вразити й запропонувати розв'язок конфлікту глобальне — національне. Відповідно, популістськими й далі називатимуть політичні партії, які звертають увагу на реальні проблеми, але замовчують неможливість їх негайного розв'язання за наявних економічних, соціальних і політичних реалій, обіцяючи натомість запропонувати якнайшвидше розв'язання.

Курс на «відкрити стратегічну автономію», коли «ЄС діє разом з іншими на багатосторонній або двосторонній основі, де може, але при цьому діє автономно скрізь, де треба, відстоюючи цінності й інтереси ЄС», має на меті запровадження норм і регуляторних актів для впливу на характер реалізації внутрішньої і зовнішньої політики з метою сприяння європейським компаніям у торговій, фінансовій, інвестиційній, технологічній та інших сферах, що надає їй ознак політики економічного прагматизму або економічного патріотизму (в риториці французьких урядовців) [1] із захисним та стимулюючим інструментарієм неопротекціонізму [2].

Концепція «стратегічної автономії», яка реалізувалась в оборонному секторі, хоча тривалий час сприймалась державами-членами з пересторогою, нині набирає обороти, визнаючись Єврокомісією як нагальна до впровадження, з огляду на необхідність формування нового підходу до партнерів, включаючи Китай, а також як дієвий механізм ревізії промислової політики. Прикметно, що «економічна стратегічна автономія» тут протиставляються «економічній автономії» (яка розглядається як доцільний рівень автономії) і інтерпретується як ситуація, коли об'єкт має право розширити діапазон можливостей, що призводить до потенційної корекції витрат та вигід і уможливорює зростання чистого прибутку за

рахунок розвитку нових виробничих потужностей, підвищення ефективності, надання додаткових суспільних благ та послуг, більш ефективної відповіді на зовнішні фактори впливу. «Відкрита стратегічна автономія» базується на підході багатосторонності, коли кожен учасник підвищує свою продуктивність і вступає у вигідне співробітництво з партнерами, а не лише конкурує за рахунок скорочення витрат і зниження стандартів заради отримання короткострокового зростання частки ринку.

До ключових цілей «відкритої стратегічної автономії» Європарламентом було віднесено, серед іншого, безпеку і захист, зменшення існуючих залежностей, захист інтересів і цінностей ЄС у світі, розширення економічних можливостей, які, в свою чергу, стануть поштовхом до перегляду економічної й енергетичної політики ЄС. «Дивіденди» від запровадження нового курсу потенційно оцінюються в 2 трлн євро на рік і виявляються вкрай своєчасними в умовах протидії наслідкам коронакризи на тлі очікувань скорочення частки ЄС у світовому ВВП з 14 % в 2019 році до близько 11 % в 2030 році (з врахуванням Великобританії) і до 9 % без Великобританії [4, с.26].

Вочевидь, досягнення амбітного рівня стратегічної автономії вимагає запровадження адекватних інструментів та фінансових ресурсів. Саме тому Європейська рада погодила новий інструмент – Next Generation EU (NGEU), покликаний «вселити довіру і підтримати відновлення регіонів, економічно постраждалих від пандемії, який потенційно може змінити правила гри» та залучити близько 750 мільярдів євро на фінансових ринках. Це додаткове фінансування спрямовуватиметься через програми ЄС і передбачатиметься протягом тривалого періоду часу в майбутніх бюджетах ЄС. Крім того, Єврокомісія також запропонувала оновлений довгостроковий бюджет ЄС, що діятиме як потужний антициклічний інструмент і підвищить тим самим міжнародну роль євро [5]. Втім самою Єврокомісією визнається недостатність і тимчасовий характер використання пакету заходів NGEU для підвищення європейського потенціалу в довгостроковій перспективі, а також для створення умов, в яких підприємства ЄС в повній мірі отримали б вигоду від ефекту масштабу і зростання продуктивної спроможності в результаті європейської інтеграції.

З цієї точки зору, перевага курсу на «стратегічну автономію» полягає в тому, що він дозволяє ЄС бути глобальним економічним гравцем, а не просто ігровим майданчиком, а також уможливлює диверсифікацію структури економік країн-членів ЄС, позиціонування в ключових точках ланцюгів створення доданої вартості, що в підсумку забезпечить більш високий потенціал росту, зменшуючи ізоляціоністські тенденції внутрішньої політики країн-учасниць та існуючі залежності від зовнішніх ринків.

Під час перших проявів пандемії європейські інститути діяли під політичним тиском: в умовах гострого дефіциту товарів першої необхідності (медикаментів, медичного устаткування, захисних масок)

уряди окремих держав-членів запровадили обмежувальні заходи щодо експорту відповідних товарів не тільки до третіх країн, але й у межах ЄС. У середині березня 2020 року Єврокомісія намагалася відновити контроль над цими процесами: було прийнято рішення щодо загальних параметрів експорту основних виробів у треті країни з одночасним делегуванням права управляти запасами і поставками урядам держав-членів.

На міжнародному рівні ЄС був не єдиним, хто запровадив такі обмеження, які на їх думку у цілому не суперечать торговим угодам (правилам СОТ або угоді про вільну торгівлю). В додаток до цього Єврокомісія у середині березня 2020 року терміново затвердила керівні принципи щодо іноземних інвестицій, закликаючи держави-члени застосовувати усі доступні інструменти протидії, щоб нинішня криза, відмінна і за природою, і за наслідками, від кризи 2008-2009 рр. [6], не спровокувала втрату критично важливих активів і технологій. Фактично це легітимізувало заборону на здійснення певних інвестицій під приводом збереження безпеки і громадського порядку. Незважаючи на те, що дія постанови заморожувалася до жовтня 2020 року, Єврокомісія закликала держави-члени вжити такі заходи навесні з метою запобігання злиття і поглинання у сферах, які впливають на інфраструктуру охорони здоров'я. Водночас ЄС заохочує міжнародний обмін, якщо це сприяє його інтересам у галузі охорони громадського здоров'я, що відображено у Рішенні ЄК щодо зупинки митних зборів і ПДВ на маски, засоби захисту, тест-набори і медичні вироби на початку квітня 2020 року.

У супереч поширеній думці, з перших місяців кризи Covid-19 ЄС зміг використати власну компетенцію у торгових питаннях для захисту безпосередніх й істотних інтересів Європи. Цьому сприяла критика політики переміщення стратегічних галузей промисловості за межі ЄС і послаблення ланцюгів поставок, внаслідок чого Європейський Союз назвали «троянським конем глобалізації». З іншого боку, країни, як-от Німеччина, які значно залежали від експорту і здорової міжнародної торгівлі, невдовзі стали побоюватися протекціоністського тиску як усередині ЄС – від країн, що піддавали сумніву ефективність торгової політики, так і за межами ЄС.

Важливі сигнали вказують на можливе зрушення у середньостроковій і тривалій перспективі у напрямі європейської торгової політики. З'являються зовсім не незначні семантичні зміни. У березні 2019 року ЄС уперше назвав Китай «системним суперником» і закликав краще захищати європейські інтереси від цієї країни. Тому захист і стратегічна автономія більше не є справою дипломатів. Варто зазначити, що підписання глобальної угоди про інвестиції з Китаєм за кілька днів до інаугурації Джо Байдена також можна розглядати як відображення стратегічної автономії ЄС. Угода ж про торгівлю і співробітництво, укладена з Великобританією 24 грудня 2020 року, крім відміни мита, встановлює форму європейської автономії і подає недвозначний політичний сигнал: будь-яка третя країна, що межує з ЄС, котра заради власного суверенітету

бажає вільно видавати закони, не може сподіватися на отримання вигод від чотирьох свобод єдиного ринку (товарів, послуг, капіталу, робочої сили). Більше того, стратегічна автономія також може засновуватися на особливому європейському баченні правил міжнародної торгівлі, що стосується прагнення просувати соціальні та екологічні правила, які можуть супроводжувати або навіть обумовлювати міжнародну торгівлю. Окреслене актуалізує запит на трансформацію товарної експортної спеціалізації України [7; 8; 9] з врахуванням новітнього європейського досвіду.

Список використаних джерел

1. Reznikova N., Panchenko V., Bulatova O. The Policy Of Economic Nationalism: From Origins To New Variations Of Economic Patriotism// Baltic Journal of Economic Studies №4 2018/12/18 p. 274-281
2. Панченко В. Г. Неопротекціонізм як інструмент усунення внутрішньої суперечності лібералізму [Електронний ресурс] / В.Г. Панченко, Н.В. Резнікова // Ефективна економіка. – 2016. – №1. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5781>
3. Резнікова Н.В., Панченко В.Г., Іващенко О.А. Від синтезу економічних теорій до політичного консенсусу: монетарно-фіскальні дилеми макроекономічної стабілізації в умовах коронакризи. Економіка України. 2021. № 4 (713). Рр.21-44.
4. Резнікова Н.В., Панченко В.Г., Іващенко О.А. Від ревізії економічної теорії до ревізії економічної політики: пастки нового макроекономічного консенсусу. Економіка України. 2021. № 3 (712). Рр.19-40. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.03.019>
5. Резнікова Н.В. Діалектика національного та глобального в умовах міжкраїнної взаємозалежності / Н.В. Резнікова // Економіка та держава. – 2012. – № 9. – С. 8-11.
6. Резнікова Н. В. Стабілізаційні програми ЄС як відповідь світовій фінансовій кризі [Електронний ресурс] / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24623/52-Reznikova.pdf?sequence=1>.
7. Резнікова Н.В. Перспективи трансформації торговельних відносин України в контексті становлення нових центрів стратегічного партнерства / Н.В. Резнікова, О.А. Іващенко // Економіка та держава. – 2015. – № 9. – С. 6-11.
8. Шнирков О.І. Проблема трансформації товарної експортної спеціалізації України в умовах пошуку нових ринків збуту / О.І. Шнирков, Н. В. Резнікова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2015. – Вип. 124(2). – С. 121-129.
9. Shnyrkov O. Ukraine's export diversification: the impact of economic integration and disintegration / O. Shnyrkov, O. Rogach, N. Reznikova, A. Nanavov//Journal Global Policy and Governance. –2020. –Vol.9(1).–P.3-9